

tott parasztok testén, szétfröccsentve a kazlakat, és elmetélve az alvó ártatlan testeket.”

A négy „gólya” közül háromnak meghatározó alapélménye: a döbbenet, hogy mennyire nem azt csinálják, amit kellene, hogy önmagukra-észlelésük első pillanatában milyen értelmetlennek találják életüket. („Mit keres ő itt? ... Semmi értelme az egésznek” — *Miklya Mihály*; „Miért van itt ő ... amikor az egész olyan terhes, fárasztó, miért, miért?” — *Purgacsics Antal*; „Mindennek a mélyén valami borzalmas kényszerű érzet, meghatározottságot. ... Hát erre született, erre készült?” — *Lovas Dénes*.) Ennek az iszonyatos élménynek azonban csak részben magyarázata az, hogy osztályukból kiszakadtak, és merőben idegen, addigi élményvilágukkal diszharmonikus közegbe kerültek. Igazi oka a személyi kultusz légkörétől fertőzött főiskolai levegő, az a nyomasztó gyűlölet, amely keresztül-kasul átszövi a négy hallgató emberi kapcsolatait.

Mi az új a kötetben, van-e új egyáltalán? — kérdezhetjük ezek után. Nos, ami típusait illeti, az utolsóként elemzett novellák jelentősen újat hoznak. Míg a kritikától oly sokszor megrótt vonzódás „a közönyös, a csellengő, a kisszerű vagy a kibicsaklott, hamis életek” iránt alig-alig foszlik az elsőként elemzett két elbeszélőcsoportban — itt mondhatni teljességgel eltűnik. Ugyanakkor — mintegy ezzel egy ütemben — kikristályosodik az író módszere is. Csurka novelláit a hősök belső világának ábrázolása, a belső elemekből történő fokozatos építkezés jellemzi. Az én a lényeges, a *nem-én* háttérbe szorul, sőt olykor elsikkad. Iszonyatos harc folyik a novellákban: harc az egyéniség megszületéséért. S a legnagyobb boldogság a hősnök ez a ráeszmélése, „hogy kicsoda is ő, mi teste és sorsa lehetősége, mi a helyzete a világban. S ez boldogító érzés volt, még akkor is, ha a kilátásai nem voltak éppen kecsegtetőek” (*Kint az életben*).

Az előző novellás kötetet ért szemrehányás („Csurka tehetségét különböző társadalmi és személyes-emberi hatások mind szűkebbre vont írói világ kiépítésére szorították” — *Kritika*, 1969. 4. sz.) részben még *jogos*. Újdonság a „gólyanovellák” fejlődőképes, de *nem* harsány optimizmussal rajzolt figuráiban jelentkezik.

Lehetnek még más tekintetben is elvárásaink az íróval szemben. „... az én pózom az, hogy én a világgal vagyok elégedetlen. Kettőnk közül az egyik nem tökéletes” — mondotta a már említett interjúban. Igaza van! De akkor ne elégedjen meg a világ tökéletlenségeit megsejtető félmegoldásokkal (bár a sejtetés *mesteri!* — *A jegyzér*), a felszint szelíden megborzó, cinkos összekacsintástól kísért ábrázolással (*LSD*), a „ki kit golyózik ki” pesti attitűdjét megvillantó zsánerképekkel (*Óvári és Sóvári*). Színművei mutatják: markáns társadalomkritikus. S ezt prózában sem teheti meg másként, csak ha „vagyont érő korlátait” a megkezdett módon átrendezi, vagy ha *nem* megy, akkor áttöri!

A valóság felénél több dimenzióját sűrítő *belső motiválás* mesteri alkalmazásával, a játékot fel nem adó hőstípus (Lovas Dénes — *Kint az életben*) megjelentetésével megtette az első lépést afelé, hogy több legyen, mint a „kiábrándulásból való kiábrándulás” művészi ábrázolója. (*Magvető*, 1972.)

MERÉNYI VARGA LÁSZLÓ

Bálint Sándor: Szegedi példabeszédek és jeles mondások

A jó öreg Dugonics már nem élt, amikor 1820-ban, „*Grünn Orbán*’ *Betűivel*’s *Költségével*” megjelent hatalmas gyűjteménye, a *Magyar példa beszédek és jeles mondások*. A szólásoknak, közmondásoknak, népi anekdotáknak ez a gazdag tárháza megérdemelné a korszerű, kritikai kiadást. Bár ez is zömmel a szegedi néphagyományból merít, mégis, címe szerint is, Dugonics egész életén át gyűjtögetett anyagát, az ország távolabbi részeiről valókat is tartalmazza.

Bálint Sándor új könyvét bevallottan Dugonics szelleme ihlette, az ő gyűjteménye ösztönözte. Nyersanyaga jórészt — szétszórtan — benne van már a szegedi élet enciklopédiájában, a *Szegedi Szótárban* (1958), másrészt e gyűjtemény anyaga belekerül majd a szegedi táj népeletről készülő, sőt nagyrészt már elkészült, megjelenésre váró monográfiájának, *A szegedi nemzetnek a szóláskészletről* szóló fejezetébe.

Itteni kiemelése, előlegezése mindenképpen megokolt: kerek egész ez, rendkívül értékes nyelvi és néprajzi anyag, *ritka csemege mindenkinek*, egyszerű olvasóknak éppen úgy, mint irodalmi inyeneknek, *aki szereti a nép alkotásait, nyelvi ötleteit, különleges észjárását*; a stílus fordulatait, a szokványostól eltérő, jóízű, találó, szellemes szavakat, kifejezéseket, szólásokat, közmondásokat. Haszonnal forgathatja — s bár forgatná — mindenki, aki a közéletben szerepel, tanácstagtól kezdve újságírókon át a stílus művészeiig, az írókig. *A hivatali nyelv meg a mozgalmi zsargon nyelvszűrítő hatását ellensúlyozná, ha — módjával — e többnyire szemléletes, eleven mondásokat a közvélemény elé kerülő beszédekben, cikkekben, írásművekben — a modorosság túlzásait kerülve — alkalmaznák.* Mennyivel elevebb — és hatásosabb! — lehetne egy-egy szónok, előadó mondókája, ha meritene ebből a kincses-tárból, melyet egy élet munkájával összegyűjtött, rendszerezett és szülővárosa népének e könyvében fölkinált a szegedi népelet legkiválóbb kutatója, Kálmány Lajos méltó utóda, Bálint Sándor.

A könyv *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 127. számaként jelent meg 400 — írd és mondd: *négyszáz példányban, rotaprintes sokszorosításban.* Ez már önmagában is korlátozza hatóságát, hiszen a környező s immár a Városhoz tartozó községekkel együtt 140 000 lakosú Szegednek nem négyszáz példányra volna szüksége. Persze abban az esetben, ha a könyv *egyáltalán bolti forgalomba kerülne*, s ha valódi könyvszerúsége, ízléses köntöse, szép tipográfiája s egyéb külsőségei méltóképpen tükröznék belső értékeit, és vonzóvá tennék a könyvszerető emberek körében. Mert bizony a rotaprintes technika, ha éppenséggel olvasható is, nem a legesztétikusabb, nem olvastatja magát. A dőlt szedést nem ismeri, így a szólások, kifejezések kiemelését csak aláhúzással tudja jelölni, a sok aláhúzás pedig ugyan-csak zsúfolttá, zavarossá teszi a szövegképet; a pótlólág föltett ékezetek is csúnyák, s az összkép inkább elrettent az olvasástól, semmint vágyat ébresztene iránta. Persze aki legyűri ellenállását, élvezettel forgatja a lapokat, a *külső igénytelenség fölött végül diadalmaskodik a tartalmi érték*, a szegedi nép nyelvkinceseinek nagyszerű adattára.

Két éve jelent meg Inczei Géza könyve Makó környékének földrajzi neveiről, az Akadémiai Kiadónál, szép, nyomtatott formában. A szintén csak „szűk érdeklődésre számot tartó” mű azért jelenhetett meg mégis viszonylag nagy példányszámban és nyomtatva, mert *Makó városa bizonyos példányszámnak önköltségi áron való megvásárlásával a kiadót előre biztosította a sikeres piacról.* Gondolom, ha Makó ezt megtehetné, Szeged is megtehetné volna, s talán megtehetné a jövőben is, ha Bálint Sándor nagy munkája, egész élete munkásságának summája, a szegedi népeletről írott, említett monográfiája megéri a kiadásra. Nem fizet rá Szeged — egészen bizonyosan — anyagilag sem, de erkölcsileg semmi esetre sem, ahogyan nem bánja ezt az áldozatot Orosháza vagy akár Tápé sem, amelyek a helyismereti könyvkiadás támogatásában nekünk is példát mutattak.

De hát örülnünk kell, hogy ez a könyv ily gyatra köntösben és ily csekély példányban is, de mégis megjelent. Mert igaza van Bálint Sándornak, amikor a szólások közösségi szerepét az életközelségben látja: „Csakugyan éppen ebben az életközelségben van a szólások páratlan társadalmi ereje, összefogó hivatása, jelentése: a mondanivalót nem kell magyarázni, a kisebb-nagyobb tájközösség minden tagja tudja, hogy miről van szó. A bennük foglalt nyelvi ítélkezés alól nincs kibúvó, nincs föllebbezés. Élet- és világismeret, évszázados, olykor keserves egyéni áldozatokkal is igazolt tapasztalat szolgál az emberi magatartás klasszikus mértékéül.” Azután tovább, így méltatja a szegedi szóláskincs stílárát, nyelvi értékeit: „A szegedi népnyelv szavai és szólásai, ízei és fordulatai állandóan ihletik a köznyelvet is. A ré-

gebbi időkről nem szólva, csak arra emlékeztetünk, hogy Mikszáth stílusa a szegedi népnyelv hatására formálódik tömörre. Élővé. Fiának tanúsága szerint Gárdonyi »a rövidszavú észjárás« Szegeden tanulta meg. Tömörkény és Móra Ferenc azonosulására, hűségére lépten-nyomon hivatkoztunk. Korunk nagy nyelvi, kifejezési válságában, kietlenségében a forrásokból kell merítenünk.»

Hajos Gáspár, Dugonics András, Kocsis Frigyes, Csaplár Benedek, Ferenczi János, Varga János, Kálmány Lajos, Tömörkény István, Huszka Lajos, Tóth Béla és mások gyűjtéseinek fólhasználásával Bálint Sándor több ezer szólást, szóláshasonlatot, közmondást, népi axiómát sorakoztat föl tárgyak szerinti csoportosításban. Ez a rendszerezés, még ha szükségképpen vannak is benne átfedések, logikus és áttekinthető. A földrajzi környezet, szomszédság szólásaiból főként a szomszéd városokat, falukat jellemző, többnyire gúnyoló, csúfoló mondókákat ismerjük meg: Dorozsma, Tápé, Makó különösen a szegediek élcelődésének céltáblája vala egykoron. A történelmi hagyományokból a kutyafejű tatároktól Rózsa Sándorig maradt fenn szólás, jellegzetes kifejezés. Sőt Dugonics, a szólások klasszikus gyűjtője, maga is hőse lett egy szegedi szólásnak: szobrának a központi egyetem épülete előtt a tér közepére történt hirtelen áthelyezése (1895) nyomán mondta a szegedi ember az észrevétlenül, búcsú nélkül távozóra: *mögléptt, mint Dugonics*.

A közélet, a társadalmi élet, a vallás és a hiedelemvilág, az állat- és növényvilág, a víziélet, a földművelés és állattartás, a közlekedés, hírvivés, piac, vásár, pénz, konyha, étel, ital, vendéglátás, ruházkodás, a ház, az otthon; a család, az emberi test és részei, a lélek, a múlandóság, halál — megannyi tárgykör, amely gazdagon termette a szemléletes szavakat, kifejezéseket. Némelyik bizony nem szalonképes, de a nép a régi római elv (*naturalia non sunt turpia*: a természet dolgai nem lehetnek csúnyák) szerint ezzel is oly magától értődően él, mint bármely mással, Bálint Sándor pedig prudéria nélkül közli őket is. Egyiktől sem tagadhatni el, hogy durvasága ellenére ne lenne szellemes, találó, szemléletes, sőt bátran mondom: bölcs és emberi.

A könyv harmadát értékes betűrendes *szólásmutató* teszi ki, s ez éppen a fontosabb említett praktikus célt, a forgathatóságot és használhatóságot növeli. Kár, hogy a mutatóba kerülés alapszempontja névszói volt (e szempontból érdekes és tanulmányos a *kutya* címszó gazdag, tán legterjedelmesebb anyaga!), de így elsikkad és szétszóródva marad az igei azonossággal egybetartozó szóláskincs. Néhány példa bizonyára világossá teszi, mit akarok ezzel mondani. *Belenézött, mint — Babarczi a lóba* (54); — *Vörös Matyi az ökörbe* (55); *Géra a juhba* (57); ezek a mutatóban sem kerülnek össze, pedig nyilván nincs tanulság nélkül párhuzamuk. *Vagy: helyén van, mint — Makó* (13); — *mint Dorozsma* (47). *Vagy: ráérünk — a széksősöpréstű* (58); — *a szalonnaaggatástű* (68). S így tovább.

Talán a második kiadásban majd ezt is pótolni lehet. Mert bizunk abban, hogy megjelenik még nyomtatásban is, ha másként nem, mint a szegedi néprajzi monográfia egyik fejezete.

PÉTER LÁSZLÓ

Jubileumi Évkönyv

Néhány hónappal ezelőtt már hírül adtuk, hogy kétszázötven éves a vásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium. Azóta az ünnepségek is lezajlottak, a szónokok elmondták beszédüket, s a környék legrégebbi oktatási intézménye — reméljük! — a következő kétszázötven év hétköznapjait kezdte meg. Szó elröpül; írás megmarad. Túlterhelt agysejtjeinket leírt, kinyomtatott gondolatainkkal próbáljuk mentesíteni. Örülünk hát az évfordulóra megjelent *Jubileumi Évkönyv*nek. Nem baj, hogy a két és fél századdal ezelőtti épület nincs meg, akár a mostani „csupán” hetvenöt évest is lebonthatnák, a maradandóságot már semmi sem kezdi ki. Mindenkor a minőség a fontos, ez pedig az emberekben keresendő. Az emberekben, diákokban